

SEARCH

ARCHEOLOGISCH ERFGOED
IN DE NOORDZEE

**Protocol voor het melden van
archeologische vondsten op het
strand of in de getijdenzone**

Voorwoord

Dit protocol werd binnen het VLAIO (voorheen IWT) onderzoeksproject 'SeArch' (Archeologisch Erfgoed in de Noordzee, www.sea-arch.be) opgesteld door het agentschap Onroerend Erfgoed in samenspraak met de verschillende belanghebbenden (mariene industrie, kustgemeenten, havenauthoriteiten, overheid, toerisme) en rekening houdende met de resultaten van een uitgebreide bevraging. Het protocol dient als een mitigerende maatregel bij het aantreffen van archeologische vondsten op het strand of in de getijdenzone en geeft meer uitleg over het belang van (onderwater)erfgoed, de huidige wetgeving en de bijhorende meldingsplicht, en welke stappen men dient te ondernemen bij het aantreffen van een archeologische vondst. Dit protocol moet vermijden dat relevante informatie over (onderwater)erfgoed verloren gaat.

Archeologische toevalsvondsten op het strand of in de getijdenzone moeten ingevolge het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 (hoofdstuk 5, afdeling 1, onderafdeling 4, Art. 5.1.4.) gemeld worden aan het agentschap Onroerend Erfgoed via de website: www.onroenderfgoed.be/nl/digitaal-vondstmeldingsformulier/

Vondsten kunnen gedeponneerd worden in het depot en conservatielabo van Onroerend Erfgoed (Doornveld Industrie Zone 3 gebouw 190, 1731 Zellik, T. +32 2 463 19 51) waar de vondsten indien relevant geregistreerd, gedocumenteerd en geconserveerd zullen worden.

Brussel, december 2016.

Inhoud

1. Inleiding	4
2. De Noordzee, een archeologisch en paleontologisch archief	5
3. Meldingsplicht voor vondsten op het strand of in de getijdenzone	6
4. Wat wordt bedoeld met archeologische toevalsvondsten?	7
5. Wat te doen bij een vondst op het strand of in de getijdenzone?	8
6. Fotograferen van vondsten	10
7. Behandeling van vondsten en tijdelijke opslag	11
8. Richtlijnen voor het identificeren van vondsten van archeologisch belang	12

17e eeuwse scheepskanon omhuld in beton, gevonden op het strand van Oostende tijdens explosieven- en munitie-ruiming.

© Onroerend Erfgoed - foto I. Demerre

1. Inleiding

Tijdens werkzaamheden op het strand of in de getijdenzone kunnen sporen of overblijfselen uit het verleden worden aangetroffen. Het kan gaan om vuurstenen werktuigen uit de prehistorie, restanten van verzonken nederzettingen, oude steigers, strandhoofden, kademuren of scheepswrakken,... die inzicht kunnen verschaffen over de wijze waarop de mens het gebied in vroegere tijden heeft gebruikt. Deze informatie is enorm belangrijk voor archeologen.

Dit protocol dient als een mitigerende maatregel en is van toepassing op alle vondsten met een archeologisch karakter (zie sectie 4) die tijdens werkzaamheden aan zee (strand en getijdenzone) gedaan worden. Het protocol geeft meer uitleg over het belang van (onderwater)erfgoed, de huidige wetgeving omtrent archeologisch (onderwater)erfgoed en de bijhorende meldingsplicht, en welke stappen men dient te ondernemen bij het aantreffen van een archeologische vondst. Dit protocol moet vermijden dat relevante informatie over erfgoed verloren gaat.

Metalen vondsten

16e eeuwse kandelaar afkomstig van een scheepswrak. Opgevist uit de Noordzee

© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

Kanonskogel omhuld door concretielaag

© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

Messing tabaksdoos afkomstig van de 18e eeuwse wraksite op de Buiten Ratel zandbank

© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

Landingsgestel neuswiel van een WOII North American B-25 Mitchell bommenwerper. Opgebaggerd ter hoogte van de Oosthinder zandbank

© Onroerend Erfgoed – foto S. Van Haelst

Leer of textiel

Leren riem met gesp en patroentas afkomstig van het 18e eeuwse scheepswrak op de Buiten Ratel zandbank
© Onroerend Erfgoed – foto's H. Denis

2. De Noordzee, een archeologisch en paleontologisch archief

De Noordzee vormt een uniek archeologisch en paleontologisch archief. Tijdens periodes met lage zeespiegelstanden vielen grote delen van de Noordzee droog en deze gebieden waren erg aantrekkelijk voor dier en mens en hebben een belangrijke rol gespeeld in de opkomst en verspreiding van de moderne mens, de eerste experimenten met visvangst en zeevaart, en via deze de verspreiding van nieuwe inzichten en technologieën. Toen het klimaat opwarmde en het ijs begon te smelten liep de Noordzee geleidelijk weer vol en vormde ze nog steeds een element van verbinding en verspreiding eerder dan van scheiding. Het zuidelijk deel van de Noordzee is tegelijkertijd ook één van de meest druk bevaren zeeën ter wereld van de middeleeuwen tot nu door de aanwezigheid van handelsmetropolen als Antwerpen, Brugge, Amsterdam en London in de onmiddellijke omgeving.

De ontdekking van archeologische sites in de Noordzee van duizenden, soms zelfs tienduizenden jaren oud toont overduidelijk aan dat niet alleen artefacten, verdronken nederzettingen, wrakken en structuren maar zelfs volledige landschappen kunnen bewaard blijven onder water. De bewaringstoestand van dit onderwatererfgoed is soms uitzonderlijk goed, een direct gevolg van de waterverzadigde condities, de eventuele afdekking door zandlagen, het zuurstofarme milieu (dat de afbraak vertraagt) en de stabiele temperatuur na het begraven. Dit uniek archeologisch en paleontologisch archief is tot op heden grotendeels onbekend en onontgonnen. Het bevat nochtans een onvoorstelbare schat aan informatie over de leefomgeving van de prehistorische mens en de historische ontwikkeling van mariene regio's, en verdient daarom dezelfde goede zorgen als het vondstmateriaal aanwezig op het land.

3. Meldingsplicht voor vondsten op het strand of in de getijdenzone

Archeologische toevalsvondsten op het strand of in de getijdenzone moeten ingevolge het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 (hoofdstuk 5, afdeling 1, onderafdeling 4, Art. 5.1.4.) gemeld worden aan het agentschap Onroerend Erfgoed via de website www.onroerenderfgoed.be/nl/digitaal-vondstmeldingsformulier/

Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, Onderafdeling 4. Toevalsvondsten

Art. 5.1.4. Iedereen die, op een ander moment dan bij het uitvoeren van een archeologisch vooronderzoek, een archeologische opgraving of het gebruik van een metaaldetector, een roerend of onroerend goed vindt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat het archeologische erfgoedwaarde heeft, is verplicht daarvan binnen drie dagen aangifte te doen bij het agentschap Onroerend Erfgoed.

Stenen vondsten

Vuurstenen gepolijste bijl uit het neolithicum
© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

Silex vuistbijl uit het paleolithicum
© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

Vuurstenen pijlpunt
(c) Onroerend Erfgoed - Foto H. Denis

Vuurstenen geweerkeien voor vuursteenslot musketten, afkomstig van het 18e eeuwse scheepswrak op de Buiten Ratel zandbank
© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

4. Wat wordt bedoeld met archeologische toevalsvondsten?

In de praktijk is het voor een niet deskundig oog moeilijk om een belangrijke van een onbelangrijke vondst te onderscheiden. Meld daarom best te veel dan te weinig, want wat eerst niet interessant lijkt, kan later van groot belang zijn.

De wetgever gebruikt alvast volgende definitie: “ Alle overblijfselen en voorwerpen of enig ander spoor van menselijk bestaan die getuigenis afleggen van tijdperken en beschavingen waarvoor opgravingen of vondsten een betekenisvolle bron van informatie zijn, onderverdeeld in onroerende en roerende archeologische monumenten”.

Een andere definitie van vondsten is:

Elke ontdekking van sporen van menselijke aanwezigheid met een cultureel, historisch of archeologisch karakter, met name:

- Vindplaatsen, structuren, gebouwen, voorwerpen en menselijke resten, alsook hun archeologische en natuurlijke context;
- Schepen, luchtvaartuigen, andere vervoermiddelen of delen daarvan met hun vracht of inhoud alsook hun archeologisch en natuurlijke context;
- Prehistorische voorwerpen;

en waarvan de ontdekker redelijkerwijze kan vermoeden dat ze archeologische erfgoedwaarde hebben. Zie ook sectie 8 'Richtlijnen voor het identificeren van vondsten van archeologisch belang'.

Aardewerk

Romeins aardewerk opgevist en opgebaggerd uit de Noordzee. Links: stuk van Dressel 20 amfoor (© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis). Rechts: stukje Terra Sigillata (© Wessex Archaeology)

5. Wat te doen bij een vondst op het strand of in de getijdenzone?

Indien er tijdens werkzaamheden op het strand of in de getijdenzone een archeologische vondst wordt gedaan, dient zo snel mogelijk de werfleider verwittigd te worden, die op zijn beurt de juiste positie van de vondst (WGS84 coördinaten, of exacte afstanden t.o.v. vaste herkenbare punten in de omgeving) tracht te achterhalen.

Neem enkele foto's van de situatie waarin de vondst werd aangetroffen, eventueel met enkele herkenningpunten (strandpaal met nummer, vuurtoren, trap...) op de achtergrond.

Vul vervolgens het vondstformulier zo volledig mogelijk in (zie sectie 5.2) en maak enkele detailfoto's van de vondst zelf (zie sectie 6). Het vondstformulier is ook apart te downloaden via: www.sea-arch.be/nl/meldingsplicht

Vondsten dienen zo optimaal mogelijk bewaard te worden om hun wetenschappelijke informatiewaarde niet verloren te laten gaan door uitdroging, versnelde corrosie en verval. Richtlijnen voor het tijdelijk bewaren van vondsten vindt u onder sectie 7.

Vervolgens moeten de aangetroffen vondsten gemeld worden via de website van het agentschap Onroerend Erfgoed www.onroenderfgoed.be/nl/digitaal-vondstmeldingsformulier/ of bij het Agentschap Onroerend Erfgoed (Koning Albert II-laan 19, bus 5, 1210 Brussel, T. +32 2 553 16 50 | info@onroenderfgoed.be)

5.1. Stroomschema

Vondst op het strand of in de getijdenzone

1. Vondst strand/getijdenzone

2. Inlichten van werfleider

3. Positie vondst bepalen (WGS84 coördinaten)

4. Foto's vondstsituatie nemen

5. Invullen vondstformulier

6. Foto's maken van de vondst + vondst veiligstellen

7. Vondst melden via:

www.onroenderfgoed.be/nl/digitaal-vondstmeldingsformulier/

of bij het Agentschap Onroerend Erfgoed,

Koning Albert II-laan 19, bus 5, 1210 Brussel,

T. +32 2 553 16 50 info@onroenderfgoed.be

5.2. Formulier

Vondst op het strand of in de getijdenzone

Naam firma:

Naam vinder/werfleider:

Contactgegevens vinder/werfleider:

Voornaam*:

Naam*:

Adres*:

Postcode*: Gemeente*:

Tel. / GSM nr.*:

E-mail*:

Datum vondst (dag/maand/jaar)*:

Exact uur vondst:

Positie (WGS84 of Lambertcoördinaten) waar de vondst werd aangetroffen*

N E.....

N E.....

N E.....

Beschrijving van de vondst (Materiaalsoort, afmetingen, ...)*

.....
.....
.....

Foto's van de vondst (zie sectie 6 'Fotograferen van vondsten')*

Vondst tijdelijk veiligstellen (zie sectie 7 'Behandeling van vondsten en tijdelijke opslag')

*Gegevens die zeker vermeld dienen te worden bij de melding.

Melden via: <https://www.onroerendergoed.be/nl/digitaal-vondstmeldingsformulier/> of
Agentschap Onroerend Erfgoed, Koning Albert II-laan 19, bus 5, 1210 Brussel,
T +32 2 553 16 50, info@onroerendergoed.be

6. Fotograferen van vondsten

Goede foto's kunnen heel veel informatie bevatten. Ze kunnen een idee geven over de grootte, de grondstof, de vorm, eventuele ouderdom... van een vondst. Indien er bij de melding van een vondst enkele goede foto's zitten, dan kunnen deze snel rondgestuurd worden naar de verschillende materiaalspecialisten die dan op hun beurt kunnen zorgen voor een snelle determinatie en eventuele datering. Op die manier kan er ook onmiddellijk een inschatting gemaakt worden van het archeologisch belang van de vondst.

Hier enkele tips voor het nemen van foto's:

- Neem van iedere vondst een aparte foto (geen groepsfoto's);
- Zorg dat de vondst zo groot mogelijk maar volledig op de foto staat;
- Plaats een herkenbaar object (een pen, een 2 Euro muntstuk...) of een meetlat mee op de foto zodat de grootte van de vondst aan de hand hiervan ingeschat kan worden;
- Om sterke reflecties van de flits te vermijden is het aangeraden de vondst ergens te plaatsen waar er voldoende natuurlijk licht op valt, zodat de flits niet gebruikt dient te worden;
- Zorg voor scherpe beelden;
- Neem foto's uit verschillende hoeken (voorzijde, achterzijde en zijkanten van de vondst);
- Neem close-up foto's van eventueel aanwezige bewerkingssporen, merktekens, jaartalstempels, letters, cijfers of andere opvallende kenmerken... die belangrijk kunnen zijn bij de determinatie en datering van de vondst.

Glas

Glazen wijnfles "kattekop" afkomstig van het 18e eeuwse scheepswrak op de Buiten Ratel zandbank

© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

7. Behandeling van vondsten en tijdelijke opslag

Om de wetenschappelijke informatiewaarde van een vondst uit zee niet verloren te laten gaan moet deze zo optimaal mogelijk bewaard te worden. Vondsten uit zee kunnen snel uitdrogen en uit elkaar vallen. Daarnaast kan het contact met licht en zuurstof ervoor zorgen dat het corrosieproces versnelt of dat er algen- of schimmelmicrobiële groei ontstaat die de vondsten aantast. Daarom zijn er 3 zaken van cruciaal belang: bewaar de vondsten **nat**, **koel** en in het **donker**. Let op! Indien een vondst toch is uitgedroogd, plaats deze dan nooit terug in water (zie richtlijnen hieronder).

Indien voorwerpen van archeologisch belang aangetroffen worden:

- Behandel alle vondsten met zorg;
- Niet schoonmaken! (roest, sediment, concretie of aangroei niet verwijderen);
- Verschillende materiaalsoorten apart inpakken;
- Maak foto's van de vondst in de toestand waarin die werd aangetroffen (zie sectie 6);
- Zorg voor een uniek referentienummer voor elk artefact (bv datum van de vondst + coördinaat en volgnummer) of plak een kopie van het vondstformulier op de bak of zak waarin de vondst bewaard wordt.

Natte vondsten dienen te worden ondergedompeld in water in een geschikte schone container (af te sluiten bak of zak), die op een donkere koele plaats bewaard wordt om uitdroging, schimmelmicrobiële groei en contact met zuurstof te vermijden.

Uitgedroogde vondsten in een geschikte schone container (af te sluiten bak of zak) plaatsen, die op een donkere koele plaats bewaard wordt om schimmelmicrobiële groei te vermijden.

Wanneer een vondst te groot is om in te pakken volgens de bovenstaande richtlijnen is het wenselijk om deze evenzeer vochtig te houden door ze regelmatig nat te sproeien, ze in te wikkelen in plastic en ze uit de zon en wind te bewaren om uitdroging te voorkomen.

Te vermijden!

- **Uitdroging:** wanneer vondsten (te snel) uitdrogen gaan ze barsten en vallen ze uit elkaar;
- **Papier:** Wikkel vondsten nooit in papier! Nat papier zal aan de vondst blijven plakken;
- **Bubbelplastic:** Wikkel vondsten nooit in bubbelplastic. Deze kan indrukken achterlaten op zachtere materialen;
- **Metalen bakken:** Gebruik nooit metalen bakken voor de opslag van vondsten. Deze kunnen problemen geven met corrosie, zeker wanneer ze in contact komen met zeewater;
- **Lijm:** Gebruik nooit lijm om vondsten die uit elkaar gevallen zijn terug te plakken!

7.1. Depot en conservatielabo 'Vondsten op strand en getijdenzone'

Vondsten kunnen gedeponeerd worden in het depot en conservatielabo van Onroerend Erfgoed waar de vondsten indien relevant geregistreerd, gedocumenteerd en geconserveerd zullen worden.

Doornveld Industrie Zone 3 gebouw 190, 1731 Zellik, T. +32 2 463 19 51

8. Richtlijnen voor het identificeren van vondsten van archeologisch belang

8.1. Hout

Donkergekleurd waterverzadigd hout is meestal oud en bijgevolg van archeologisch belang. Gebruiksvoorwerpen uit hout of bewerkte palen, balken of planken voorzien van pen-gaten, nagels of bouten zijn hoogstwaarschijnlijk afkomstig van oude scheepswrakken. Alle voorvallen dienen gemeld te worden.

Licht gekleurd hout, hout dat gemakkelijk drijft of 'rondhout' met schors hebben geen archeologische waarde en kunnen bijgevolg genegeerd worden.

8.2. Metalen

Diverse metalen en metaallegeringen worden reeds sinds het 4de millenium v. Chr. gebruikt voor het vervaardigen van gereedschap, gebruiksvoorwerpen, sieraden, munten...Het is dan ook zeer moeilijk om een sluitende richtlijn te maken omtrent de datering van metalen objecten en/of een metalen voorwerp van archeologisch belang is.

IJzeren en stalen voorwerpen die omhuld zijn met concreetie (= een dikke amorfe beton-achtige laag bestaande uit corrosieproducten, samengekoekt zand, schelpen...) zijn waarschijnlijk van archeologisch belang en dienen gemeld te worden.

Stukken plaatwerk of structurele elementen voorzien van klinknagels of bouten kunnen van een scheepswrak afkomstig zijn en dienen gemeld te worden.

Objecten die vervaardigd zijn uit blik, dat eventueel ook nog geveerd is, zijn waarschijnlijk niet van archeologisch belang en moeten niet gemeld worden

Objecten gemaakt uit koper of een koperlegering (brons, messing) kunnen zeer oud zijn en dienen zeker gemeld te worden.

Voorwerpen gemaakt uit edele metalen zoals munten en sieraden zijn meestal goed te dateren en dienen zeker gemeld te worden.

Aluminium onderdelen of plaatwerk voorzien van klinknagels kunnen wijzen op een vliegtuigwrak. Deze vondsten dienen te allen tijde gemeld te worden

8.3. Botmateriaal en benen voorwerpen

Dierlijke botten, tanden en slagstanden kunnen van archeologisch belang zijn omdat ze wellicht dateren uit de laatste ijstijd (maar mogelijk ook eerder) toen grote delen van de Noordzee nog land waren. Zij kunnen ons meer vertellen over het landschap en het klimaat in het verleden, en indien ze snijsporen of duidelijke breuken vertonen kan dit wijzen op menselijke activiteit. Deze vondsten dienen gemeld te worden.

Objecten gemaakt uit been of hoorn (harpoenen, pijlpunten, kammen, priemen...) kunnen zeer oud zijn en moeten zeker gemeld worden.

Menselijk botmateriaal is van groot archeologisch belang, het kan afkomstig zijn van een wraksite of verdronken (pre)historische nederzetting. Een spectaculair voorbeeld is de vondst van een stuk Neanderthaler schedel in de Nederlandse Noordzee. Menselijk botmateriaal dient altijd gemeld te worden.

Botmateriaal

Mammoet kiezen opgevist uit de Noordzee

© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

Mammoet of bosolifant borstbeenwervel aangetroffen bij baggerwerkzaamheden in de vaargeul van de haven van Zeebrugge

© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

Benen mesheften afkomstig van het 18e eeuwse scheepswrak op de Buiten Ratel zandbank.

© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

8.4. Steen

Bijlen, messen of andere werktuigen gemaakt uit vuursteen (silex) en gepolijste en/of doorboorde stukken natuursteen dateren hoogstwaarschijnlijk uit de prehistorie. Zulke vondsten dienen zeker gemeld te worden.

Grote blokken bekapte of doorboorde natuursteen kunnen in het verleden dienst gedaan hebben als anker of netverzwaring en dienen bijgevolg gemeld te worden.

Een (meestal ovaalvormige) stapel natuurstenen op de zeebodem kan de ballast van een gezonken schip zijn. Onder zulke ballaststenen kunnen de resten van een houten scheepswrak verborgen liggen. Zulke vondsten dienen gemeld te worden.

8.5. Aardewerk

Aardewerk is een veel omvattende materiaalcategorie. Het kan gaan om vele soorten gebruiks aardewerk zoals kruiken, borden, pannen, kommen,... maar ook bakstenen en tegels behoren tot het aardewerk.

Elk fragment van aardewerk kan van archeologisch belang zijn en dient gemeld te worden.

Enkel die stukken aardewerk die overduidelijk modern zijn mogen genegeerd worden. Hetzelfde geldt voor bakstenen. Ruw gebakken bakstenen met een uitzonderlijk formaat kunnen middeleeuws of zelfs Romeins zijn en kunnen duiden op een verzonken nederzetting of de lading van een schip. Zulke vondsten dienen gemeld te worden.

Machinaal vervaardigde en/of overduidelijk moderne bakstenen mogen genegeerd worden.

8.6. Leer of textiel

Door de waterverzadigde condities, het zuurstofarme milieu, de vrij constante temperaturen en de eventuele afdekking door sedimenten, bestaat de kans dat leer of textiel zeer goed bewaard blijven onder water. Het aantreffen van leer of textiel dient gemeld te worden aangezien dit afkomstig kan zijn van een scheepswrak of verdronken nederzetting.

8.7. Glas

Vanaf het begin van onze jaartelling wordt glas algemeen gebruikt voor het vervaardigen van flessen, schalen, kommen, drinkglazen,... Glazen voorwerpen kunnen afkomstig zijn uit de lading of inventaris van een scheepswrak of van een verdronken nederzetting en dienen gemeld te worden, uitgezonderd glas dat overduidelijk modern is.

8.8. Rubber, plastic,...

In de meeste gevallen zijn losse vondsten van rubber, plastic, bakeliet en soortgelijke moderne materialen niet van archeologisch belang en kunnen bijgevolg genegeerd worden. Enkel indien dergelijke materialen binnen eenzelfde gebied worden aangetroffen in combinatie met andere vondsten zoals gebruiksvoorwerpen, aluminium, munitie... kan dit wijzen op een wraksite (scheepswrak, vliegtuigwrak...). Dergelijk materiaal moet gemeld worden.

Houten vondsten

Blok of scheepskatrol afkomstig van een oud zeilschip. Opgevist uit de Noordzee

© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

Jufferblok of "doodshoofd" afkomstig van een oud zeilschip. Opgevist uit de Noordzee

© Onroerend Erfgoed – foto H. Denis

Scheepshout afkomstig van een middeleeuwse Kogge

© Onroerend Erfgoed – foto's J. Van Laecke

Colofon

Het SeArch project (2013–2016) werd gefinancierd door het Agentschap Innoveren en Ondernemen, VLAIO (voorheen IWT), onder project nr. 120003. Deze brochure is ook te downloaden via de SeArch website: www.sea-arch.be/resultaten of www.sea-arch.be/meldingsplicht

Auteurs S. Van Haelst, M. Pieters, I. Demerre

Editing T. Missiaen, S. Van Haelst

Layout frbrandinglab

Foto voorpagina © Onroerend Erfgoed - foto S. Van Haelst

Illustratie achterpagina © SeArch project

Copyright: SeArch project

Deze publicatie kan geciteerd worden als:

'Van Haelst, S., Pieters, M., Demerre, I. 2016. Protocol voor het melden van archeologische vondsten op het strand of in de getijdenzone. SeArch brochure, Brussel, 16 p.'

SEARCH

ARCHEOLOGISCH ERFGOED
IN DE NOORDZEE

SeArch partners

